

МЕЖІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ ОБУМОВЛЕНOSTІ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ МЕДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

LIMITS OF LEGAL LIABILITY OF MEDICAL WORKERS IN THE SYSTEM OF SOCIAL CONDITIONING OF CRIMINALIZATION OF OFFENSES IN THE FIELD OF MEDICAL ACTIVITY

Дякур М.Д., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального права

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ORCID ID: 0000-0001-5081-7842

В статті розглядаються межі юридичної відповідальності медичних працівників у системі соціальної обумовленості криміналізації правопорушень у сфері медичної діяльності. Вказується, що більшість законодавчих актів визначають суспільні відносини, які потребують захисту шляхом встановлення юридичної відповідальності за посягання на них. В юридичній науці такими засобами є дисциплінарна, цивільно-правова, адміністративно-правова та кримінально-правова відповідальність. Дисциплінарна відповідальність передбачає застосування до медичних працівників певних стягнень, як правило, за порушення трудової дисципліни, норм медичної етики або загальних правил професійної медичної діяльності. Цивільно-правова відповідальність полягає у встановленні порядку та підстав відшкодування шкоди, яка полягає у ненаданні або неналежному наданні професійної медичної допомоги тощо. Однак, випадки притягнення медичних працівників до цивільно-правової відповідальності не є розповсюдженими. Доводиться, що цивільно-правові заходи не здатні ефективно захистити суспільні відносини у сфері медичної діяльності, що підтверджує потребу у створенні поступового організаційно-правового механізму запобігання та протидії таким деліктам. Одночасно із цим, вчені вірно відмічають наявність корупційних ризиків, які тільки унеможливають ефективне зниження кількісного показника правопорушень у сфері медичної діяльності. Доведено, що одним із чинників, які вплинули на таку ситуацію є відсутність кримінальної відповідальності медичного працівника за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг. Підсумовується, що більшість видів юридичної відповідальності за делікти у сфері медичного обслуговування не є ефективними та майже не мають позитивного впливу на їх кількісний показник.

Ключові слова: медичні кримінальні правопорушення, криміналізація, соціальна обумовленість, суспільна небезпечність, юридична відповідальність, медична діяльність, запобігання, протидія.

The article examines the limits of legal liability of medical workers in the system of social conditioning of criminalization of offenses in the field of medical activity. It is indicated that most legislative acts define social relations that require protection by establishing legal liability for encroachment on them. In legal science, such means are disciplinary, civil, administrative and criminal liability. Disciplinary liability involves the application of certain penalties to medical workers, as a rule, for violation of labor discipline, norms of medical ethics or general rules of professional medical activity. Civil liability consists in establishing the procedure and grounds for compensation for damage, which consists in the failure to provide or improper provision of professional medical care, etc. However, cases of bringing medical workers to civil liability are not widespread. It is proved that civil law measures are not able to effectively protect public relations in the field of medical activity, which confirms the need to create a gradual organizational and legal mechanism for preventing and counteracting such torts. At the same time, scientists correctly note the presence of corruption risks, which only make it impossible to effectively reduce the quantitative indicator of offenses in the field of medical activity. It is proven that one of the factors that influenced this situation is the lack of criminal liability of a medical worker for criminal offenses in the field of official activities and professional activities related to the provision of public services. It is concluded that most types of legal liability for torts in the field of medical care are not effective and have almost no positive impact on their quantitative indicator.

Key words: medical criminal offenses, criminalization, social conditionality, social danger, legal liability, medical activity, prevention, counteraction.

Постановка проблеми. На сучасному етапі державотворення потреба у криміналізації кримінальних правопорушень у сфері медичної діяльності є беззаперечною. Одночасно із цим, існує нагальна потреба у визначенні обставин її соціальної обумовленості, що дозволить встановити дотримання законодавцем принципів юридичної техніки, логіки та доцільності встановлення кримінальної відповідальності за такі правопорушення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Межі юридичної відповідальності медичних працівників розглядалися у працях таких учених як С.В. Гринчак, В.О. Єгорова, В.М. Куц, Є.С. Назимко, Т.І. Пономарьова, В.Я. Тацій, Я.О. Триньова, М.І. Хавронюк тощо. Однак окремі аспекти залишилися не до кінця розглянутими, що і умовило актуальність теми дослідження.

Метою статті є аналіз меж юридичної відповідальності медичних працівників у системі соціальної обумовленості криміналізації правопорушень у сфері медичної діяльності.

Виклад основного матеріалу. О.О. Пашенко вірно відмічає, що першою обставиною соціальної обумовленості криміналізації діяння є наявність можливості боротьби

з діянням за допомогою кримінально-правових засобів. Можливість боротьби з діянням за допомогою кримінально-правових засобів – це власне можливість виявлення, розслідування і доказування відповідних діянь, а не «ціна» здійснення такої можливості. Тому під час встановлення цієї обставини соціальної обумовленості слід з'ясувати лише те, чи взагалі можна чи ні це зробити на сучасному рівні розвитку науки і техніки. А от втрати для економіки внаслідок криміналізації відповідних діянь слід розглядати як складову іншої обставини: «співвідношення позитивних і негативних наслідків заборони» [1, с. 391].

Регулювання діяльності у сфері медичного обслуговування здійснюється засобами, передбаченими низкою нормативно-правових актів, зокрема:

– Конституції України (ст. 28 – ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям; ст. 49, охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Дер-

жава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена. Держава сприяє розвиткові лікувальних закладів усіх форм власності. Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя [2].

— Закону України від 19.11.1992 № 2801-ХІІ «Основи законодавства України про охорону здоров'я», який визначає правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров'я в Україні, регулюють суспільні відносини у цій сфері з метою забезпечення гармонійного розвитку фізичних і духовних сил, високої працездатності і довголітнього активного життя громадян, усунення факторів, що шкідливо впливають на їх здоров'я, попередження і зниження захворюваності, інвалідності та смертності, поліпшення спадковості [3];

— Закону України від 19.10.2017 № 2168-VIII «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», який визначає державні фінансові гарантії надання необхідних пацієнтам послуг з медичного обслуговування (медичних послуг) та лікарських засобів належної якості, реімбурсації лікарських засобів та медичних виробів (включаючи допоміжні засоби) за рахунок коштів Державного бюджету України за програмою медичних гарантій [4];

— Закону України від 04.04.1996 № 123/96-ВР «Про лікарські засоби», який регулює правовідносини, пов'язані із створенням, реєстрацією, виробництвом, контролем якості та реалізацією лікарських засобів, у тому числі лікарських засобів, вироблених з крові людини та плазми крові (препаратів крові), переробкою, транспортуванням, зберіганням і розподілом компонентів крові, що використовуються для виробництва лікарських засобів, визначає права та обов'язки підприємств, установ, організацій і громадян, а також повноваження у цій сфері органів виконавчої влади і посадових осіб [5];

— Закон України від 22.02.2000 № 1489-III «Про психіатричну допомогу», який визначає правові та організаційні засади забезпечення громадян психіатричною допомогою виходячи із пріоритету прав і свобод людини і громадянина, встановлює обов'язки органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з організації надання психіатричної допомоги та правового і соціального захисту, навчання осіб, які страждають на психічні розлади, регламентує права та обов'язки фахівців, інших працівників, які беруть участь у наданні психіатричної допомоги, здійсненні соціального захисту та навчання осіб, які страждають на психічні розлади [6];

— Закон України від 05.07.2012 № 5081-VI «Про екстрену медичну допомогу», який визначає організаційно-правові засади забезпечення громадян України та інших осіб, які перебувають на її території, екстреною медичною допомогою, у тому числі під час виникнення надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків, та засади створення, функціонування і розвитку системи екстреної медичної допомоги [7];

— Закону України від 17.05.2018 № 2427-VIII «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині», який визначає засади державної політики у сфері застосування трансплантації та здійснення діяльності, пов'язаної з трансплантацією [8].

Відповідно, перелічені законодавчі акти визначають суспільні відносини, які потребують захисту шляхом встановлення юридичної відповідальності за посягання на них. В юридичній науці такими засобами є дисциплінарна, цивільно-правова, адміністративно-правова та кримінально-правова відповідальність. Дисциплінарна відповідальність передбачає застосування до медичних працівників певних стягнень, як правило, за порушення трудової

дисципліни, норм медичної етики або загальних правил професійної медичної діяльності. Цивільно-правова відповідальність полягає у встановленні порядку та підстав відшкодування шкоди, яка полягає у ненаданні або неналежному наданні професійної медичної допомоги тощо. Однак випадки притягнення медичних працівників до цивільно-правової відповідальності не є розповсюдженими.

Вчені відмічають, що проблема цивільної відповідальності медичного закладу (установи) за шкоду завдану, наприклад, неналежним виконанням (не виконанням) лікарем (медичним персоналом) своїх обов'язків щодо профілактики, діагностики, лікування захворювань осіб під час виконання своїх трудових (службових) обов'язків є досить складним і спірним питанням, оскільки існують й досі низка не вирішених проблемних моментів. Сьогодні майже відсутнє детальне та ефективне правове регулювання процедур відшкодування шкоди і притягнення до відповідальності медичних закладів (установ) та лікарів (медичних працівників) за шкоду, заподіяну ними життю та (або) здоров'ю пацієнта. На рівні законів діють лише загальні декларативні норми про відшкодування шкоди, заходи відповідальності. Судова практика не рясніє прикладами притягнення лікарів (медичних працівників) до відповідальності. Саме тому існуюче законодавство в сфері охорони здоров'я потребує удосконалення особливо у частині запровадження обов'язкового страхування професійної відповідальності лікарів (медичних працівників) [9].

Логічним поясненням такої позиції є те, що на сьогоднішній день норми цивільного законодавства України не визначають особливостей притягнення до цивільно-правової відповідальності саме медичних працівників, а також порядку відшкодування специфічного виду шкоди. Ще одним негативним аспектом, який гальмує цей процес є складність у встановленні причинно-наслідкового зв'язку між діями або бездіяльністю медичного працівника та шкодою, яку було спричинено пацієнту.

При умові, що цивільно-правова відповідальність є основним і найбільш ефективним засобом забезпечення захисту особистих немайнових прав (життя і здоров'я) пацієнтів при наданні медичної допомоги, який в умовах сучасних правових перетворень набуває особливого значення. Сфера медицини є єдиною сферою суспільних відносин в Україні, де норми цивільного законодавства мають всебічно захищати права пацієнтів. Проте, все ще поступається застарілим відносинам, коли пацієнт знаходиться в безправному, залежному від системи охорони здоров'я становищі. Кількість хворих, які померли або покалічені умисним (коли ставлять неіснуючі діагнози і лікують з метою викачування грошей) або непрофесійним, неправильним лікуванням, зростає з кожним роком. Домогтися відшкодування шкоди вкрай важко: кругова порука, правила корпоративної честі, корупція. Незалежної судово-медичної експертизи практично не існує. А якщо її і створити, надавши її висновками офіційний статус доказів, то не виключено, що дуже скоро вона стане залежною не тільки від системи охорони здоров'я, але від грошей, які сторона спору буде згодна викласти за потрібний їй висновок [9].

А.В. Смоловий вказує, що основними способами вирішення окреслених проблем можуть стати впровадження спеціалізованих норм у Цивільний кодекс України: додання окремого розділу, присвяченого медичній відповідальності. Створення ефективної системи досудового врегулювання спорів: запровадження обов'язкової процедури медіації перед зверненням до суду у справах щодо медичної відповідальності. Посилення гарантій захисту прав пацієнтів: впровадження інституту «захисника прав пацієнтів» на рівні медичних закладів та регіональних управлінь охорони здоров'я. Вдосконалення системи страхування професійної відповідальності медичних пра-

цівників: розробка законодавчої бази, встановлення мінімальних страхових сум. Покращення системи експертної оцінки якості медичної допомоги: створення незалежного органу з проведення медичних експертиз. Ці заходи могли б суттєво вдосконалити правове регулювання цивільно-правової відповідальності медичних працівників в Україні, забезпечуючи баланс між захистом прав пацієнтів та створенням сприятливих умов для професійної діяльності медиків [10].

Отже, як видається, цивільно-правові заходи не здатні ефективно захистити суспільні відносини у сфері медичної діяльності, що підтверджує потребу у створенні поступового організаційно-правового механізму запобігання та протидії таким деліктам. Одночасно із цим, вчені вірно відмічають наявність корупційних ризиків, які тільки унеможливають ефективне зниження кількісного показника правопорушень у сфері медичної діяльності. Як видається, одним із чинників, які вплинули на таку ситуацію є відсутність кримінальної відповідальності медичного працівника за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг.

Таким чином, логічним висновком є те, що вказані види юридичної відповідальності забезпечують якість надання медичних послуг та можливість отримати компенсацію за порушення прав пацієнта. Проте основними засобами захисту сфери медичного обслуговування є адміністративно-права та кримінально-правова відповідальність. Аналіз адміністративного законодавства

надав підставу для констатації, що на сьогоднішній день межі адміністративно-правової відповідальності за правопорушення у сфері медичної діяльності не є достатніми для забезпечення превенції. Одним із основних адміністративних правопорушень у досліджуваній сфері є порушення обмежень, встановлених для медичних і фармацевтичних працівників під час здійснення ними професійної діяльності, а також ті самі дії, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення за порушення, передбачені частиною першою статті, адміністративна відповідальність за вчинення якого передбачена у ст. 44-2 КУпАП.

Висновки. Отже, можна констатувати, що більшість видів юридичної відповідальності за делікти у сфері медичного обслуговування не є ефективними та майже не мають позитивного впливу на їх кількісний показник. Основними причинами, які зумовлюють таку ситуацію є: 1) корупційні загрози та ризики, пов'язані із недоліками кримінального законодавства України у цій частині; 2) специфіка медичної сфери та корпоративна солідарність, яка перешкоджає, а інколи – унеможливає об'єктивність; 3) складність у встановленні причинно-наслідкового зв'язку між діями медичного працівника та особою, яка зазнала шкоди; 4) відсутність поступового механізму запобігання та протидії деліктам у сфері медичної діяльності, елементи якого могли б доповнювати один одного та встановлювати диференційовані межі юридичної відповідальності медичних працівників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пашенко О. О. Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність : монографія. Харків: Юрайт, 2018. 446 с.
2. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII «Основи законодавства України про охорону здоров'я». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
4. Закон України від 19.10.2017 № 2168-VIII «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text>
5. Закон України від 04.04.1996 № 123/96-ВР «Про лікарські засоби». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Закон України від 22.02.2000 № 1489-III «Про психіатричну допомогу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text>
7. Закон України від 05.07.2012 № 5081-VI «Про екстрену медичну допомогу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17#Text>
8. Закон України від 17.05.2018 № 2427-VIII «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text>
9. Скриннікова К.О. Окремі аспекти цивільно-правової відповідальності лікарів (медичних працівників). URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/10/43.pdf>
10. Смоловий А.В. Правові аспекти цивільно-правової відповідальності медичних працівників за порушення прав пацієнтів при наданні медичних послуг: сучасні виклики та перспективи вдосконалення законодавства. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/10/39.pdf>